

Luthers øvrighedsskrift i historisk perspektiv

af Thorkild C. Lyby

Baggrunden

I 1520 var Luther i en række temperamentsfulde kampskrifter fremtrådt som en så uforsonlig modstander af den romersk-katolske forståelse af kristendommen, at en forsoning med det kirkelige etablissement ikke mere var mulig. I den forbindelse havde han i *An den christlichen Adel* gjort op med den middelalderlige samfundsopfattelse, hvorefter der egentlig ikke kunne skelnes skarpt mellem åndelig og verdslig øvrighed og deres respektive kompetenceområder, og hvor kirken derfor uvægerligt ville komme til at spille, hvad vi ville kalde en politisk rolle. I højmiddelalderen havde man endda udformet læren om de to sværd, hvor man med henvisning til Lukasevangeliet 22, 38 gjorde gældende, at Jesus havde godkendt, at apostelflokken disponerede over to sværd, hvilket måtte betyde de to øvrigheder. Da apostlenes kompetencer siden var gået i arv til deres efterfølgere i det kirkelige embede, tilhørte det verdslige „sværd“ eller myndigheden over verdslige sager egentlig også kirken og var kun udlånt af den til den verdslige øvrighed, idet det dog stadig skulle bruges efter kirkens anvisning. I den berømte bulle *Unam Sanctam* fra 1302 blev dette gjort til officiel kirkelære. Men ifølge Luther var idéen om den kirkelige øvrigheds overordning over den verds-

lige kun en af de papirmure, som „romanisterne“ havde draget om sig for at beskytte sig, og som man med Guds hjælp nok skulle få blæst om. Og til overmål havde han forkastet hele den romersk-katolske, sakramentale opfattelse af det kirkelige embede og i direkte modstrid hermed hævdet det almindelige præstedømme.

Det var altså klart, at han gik ind for en frigørelse af det verdslige sværd fra den kirkelige overordning. Men hvad mente han da selv om den verdslige øvrighed, dens berettigelse og dens kompetence? Det stod ikke helt klart, og mange var særdeles interesserede i at få det at vide. Således modtog han i 1522 fra den fremtrædende politiker og jurist Johann af Schwarzenberg et skrift, hvori denne behandlede en hel række af de vigtige spørgsmål, der var blevet rejst i forbindelse med reformationskampen, og som han gerne ville høre Luthers mening om. Luther erklærede sig i det store og hele enig med Schwarzenberg i hans synspunkter, dog med den vigtige undtagelse, at han slet ikke kunne være enig med ham i hans opfattelse af den verdslige øvrighed. Han stillede i udsigt, at han snarest ville offentliggøre en bog herom, idet han dog foreløbig ville begrænse sig til tilskrifter og tilføjelser til Schwarzenbergs skrift.

Så meget mere ærgerligt er det, at dette skrift er gået tabt. Vi ved ikke engang, om det er udkommet som bog, eller om det kun har foreligget i manuskript. Men det skortede ikke på andre tilskyndelser. I oktober 1522 holdt Luther en række prædikener i Weimar, hvor hertug Johann, den senere kurfyrste af Sachsen, og hofprædikanten i Weimar, Wolfgang Stein, var til stede. Da han i den tredje og fjerde af disse prædikener behandlede

spørgsmålet om den verdslige øvrighed, opfordrede de ham til at offentliggøre disse prædikener på tryk. Det gav stødet til, at han gik i gang med at udarbejde bogen. Da den udkom, var den da også tilegnet hertug Johann.

Prædikenerne i Weimar er således ikke blot kronologisk, men også sagligt en forløber for *Von weltlicher Obrigkeit*, idet de et langt stykke af vejen foregriber de der behandlede spørgsmål. Men inden Luther var kommet i gang med bogen, var der sket andre ting, som havde medvirket til at sætte spørgsmålet på spidsen, og som i nogen grad havde forrykket tyngdepunktet i den. Efter „bortførelsen“ til Wartburg i 1521 havde han brugt tiden til at oversætte Ny Testamente til et folkeligt og mundret tysk – en præstation, der var så meget mere forbløffende, som han under opholdet her desuden skrev en hel række andre vægtige skrifter. Det udkom i september 1522, hvorfor det går under navnet Septembertestamentet. Først 1534 kunne han supplere det med oversættelsen af Gamle Testamente, hvorved det omsider var lykkedes ham at virkeliggøre sin drøm om at gøre hele den hellige skrift, der for ham var det eneste gyldige udgangspunkt for en ret forståelse af kristendommen, tilgængelig for det brede folk.

Men ikke alle steder vakte Septembertestamentet glæde. Modtagelsen af det belyser på slående vis den faktiske opsplnitning af det tyske rige i territorialstater, som på den tid var en kendsgerning, og som skulle få afgørende betydning for hele reformationskampen. Her resulterede den i det ejendommelige forhold, at man i to nabostater, som endog regeredes af nært beslægtede fyrster, kunne indtage helt modsatte holdninger til testa-

mentet. I kurfyrstendømmet Sachsen, der på den tid regeredes af kurfyrst Friedrich III („den Vise“), og hvor Luther nød beskyttelse hele sit liv, modtog man det med glæde. Men i nabostaten, hertugdømmet Sachsen, regerede kurfyrstens fætter hertug Georg („den Skæggede“), der på det nærmeste så rødt, når han hørte Luthers navn. Som en from og ansvarsbevidst fyrste havde han oprindeligt fulgt hans virke med interesse; men ved Leipzigerdisputationen 1519 havde han hørt ham underkende ikke alene pавens, men også konciliernes myndighed, hvorved hele den romersk-katolske, institutionelle kirkeopfattelse var blevet problematiseret. Tilmed havde Luther ved samme lejlighed ytret sympati for den kætterske lære, som i sin tid var fremført af Johann Hus, og som var gjort til det teologiske grundlag for den böhmiske nationalkirke, som Rom efter fejlslagne forsøg på militær undertrykkelse havde måttet anerkende. Da hertugen hadede denne lære, måtte han efter Leipzigerdisputationen også nære et både ideologisk og personligt had til Luther, som han anså for at være den egentlige ophavsmand til al uro i riget, herunder også den sociale uro. Med fuld ret anså han udgivelsen af testamentet for et særdeles vigtigt led i udbredelsen af de lutherske tanker og fandt det derfor nødvendigt, at det så vidt muligt blev undertrykt.

Formelt set havde han en særdeles god sag. Ikke alene var Luther endegyldigt blevet lyst i band den 2. januar 1521, men i forbindelse med rigsdagen i Worms og det såkaldte Wormseredikt var han og alle hans tilhængere blevet erklæret i rigens akt (dvs. fredløse), ligesom det var blevet dekretet, at alle hans bøger skulle

opspores og brændes, mens optryk, køb og salg af dem blev gjort strafbart. Den 20. januar 1522 havde Rigsregimentet, der styrede det tyske rige under kejser Karl V's fravær i Spanien, fulgt Wormserediktet op med et nyt edikt, der blandt andet tilsagde biskopperne fuld støtte i deres anstrengelser for at undertrykke det lutherske kætteri.

Hertug Georg havde straks taget skridt til at effektivere dette edikt i sine egne områder, idet han den 10. februar 1522 havde dekretet, at lutherske prædikanter skulle arresteres, ligesom han havde udstedt forbud mod studier ved lutherske skoler og universiteter. Nu kom så Septembertestamentet. Allerede den 7. november 1522 udsendte han et mandat, som forbød køb og salg af det og påbød aflevering af alle eksisterende eksemplarer inden jul – dog mod erstatning af købsprisen. Det frygtedes, at han ville iværksætte husundersøgelser for at sikre den fuldstændige udryddelse af det.

Frygten var næppe heller ubegrundet. Adskillige andre steder var forfølgelser så småt begyndt. I Nederlandene, der lå direkte under kejserlig myndighed, var der sket arrestationer og tvangsomvendelser, og det blev da også her, de første lutherske martyrier kom til at finde sted, idet to lutherske munke blev brændt levende i Bruxelles den 2. juni 1523. Blandt de evangeliske voksede bekymringen og rådvildheden. En ting var truslen mod den personlige sikkerhed. En anden ting var spørgsmålet, hvad der var éns religiøse pligt. Luther ville jo selv lade Bibelen være udgangspunktet for forståelsen af kristendommen. Men stod der ikke i Bjergprædikenen (Matthæusevangeliet 5, 38-39), at man ikke skulle sætte

sig imod det onde, men vende den anden kind til? Og indskærpede ikke Paulus i Romerbrevet lydigheden mod øvrigheden? Og havde ikke Luther selv endnu i samme år, 1522, udsendt skriftet *Eine treue Vermahnung zu allen Christen, sich zu hüten vor Aufruhr und Empörung* med en kraftig indskærpelse af pligten til lydighed mod den verdslige øvrighed? Hvad så, når øvrigheden krævede en form for lydighed, der i virkeligheden ville betyde opgivelse af evangeliet? Det er sådanne spørgsmål, der danner baggrund for skriftets endelige udformning, og som i den grad bestemmer problemstillingen, at de endog slår igennem i titlen: *Von weltlicher Obrigkeit, wie weit man ihr Gehorsam schuldig sei*. Hvor går grænsen for lydighedspligten?

Bogen er således som så mange af Luthers skrifter et lejlighedsskrift, der er fremkaldt af en bestemt situation. Det er ikke en statsretlig eller filosofisk afhandling, der foregiver at opstille principielle og tidløse betragtninger. Ikke desto mindre har den gennem århundrederne bevaret en overordentlig gennemslagskraft – dels på grund af dens for sin tid originale og skarpsindige analyser, der åbner så vide perspektiver, at skriftet alligevel begynder at ligne en principiel redegørelse, og dels på grund af det djærve og friske sprog, der på mange måder synes at tale direkte ind i vor egen tid, således at man fristes til at bruge uformidlede citater fra det som argumenter i den aktuelle debat. At sondre mellem det tidsbestemte og det, der stadig må stå som gyldige fortolkninger og nødvendige konsekvenser af evangeliet må være opgaven for enhver, der søger en dybere gående forståelse af skriftet.